

SEDMI GROB I NEKOLIKO POJEDINAČNIH NALAZA S CRKVINE U BISKUPIJI KOD KNINA

Maja Petrinec
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR, 21000 Split
S. Gunjače bb
maja.petrinec@st.t-com.hr.

UDK : 904 : 726.8 (497.5 Knin)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. 12. 2006.
Prihvaćeno: 20. 12. 2006.

Analizom nalaza iz tzv. sedmog groba na Crkvini u Biskupiji te nekoliko pojedinačnih predmeta s istoga lokaliteta donose se novi argumenti za dataciju cjelokupnog horizonta Biskupija-Crkvina u zadnju trećinu 8. i početak 9. stoljeća.

Ključne riječi: Biskupija-Crkvina, grobovi, ostruge, Ducové, Blatnica-Mikulčice horizont.

Grob je otkriven 19. lipnja 1892. god. tijekom amaterskih arheoloških iskopavanja fra Luje Maruna na Crkvini u Biskupiji kod Knina. O tome je najprije izviješteno u *Glasniku Kninskog starinarskog društva*, a potom i u *Starohrvatskoj prosvjeti*, gdje se navodi da se grob nalazio četiri metra južno od bazilike, otprilike paralelno s posljednjim parom pilona.¹ Bio je ukopan u običnoj zemljanoj raci, a pokojnik je položen u slabo sačuvan drveni lijes. Grob je poslije u literaturi označen kao "sedmi grob". Uz lubanju je pronađen bizantski zlatni solid Konstantina V. Kopronima i Lava IV., na pojasu željezna kopča i srebrni okov, a uz noge željezne ostruge s pripadajućim garniturama (sl. 1). Od tada otkrivenih predmeta danas nedostaju jezičac i petlja jedne ostružne garniture, te pojasni okov.

Sedmi grob jedan je od ukupno deset grobova u zemljanim rakama i s ukopom u drvenom lijesu, smještenih južno od bazilike na Crkvini u Biskupiji (T. I). Ovi su grobovi, kao i luksuzni nalazi koji iz njih potječu, predmetom zanimanja od samog otkrića krajem 19. stoljeća pa sve do danas, što je dobro poznato i o čemu postoji opsežna arheološka literatura.² No nedostatak bilo kakve dokumentacije s istraživanja i nejasne okolnosti otkrića rezultirali su, osobito u posljednje vrijeme, različitim, najčešće potpuno suprotstavljenim interpretacijama, čime se slika dodatno zamaglila. To posebno dolazi do izražaja kada je u pitanju odnos grobova i arhitekture. Manje je, naime, poznato, da su 2000. godine na prostoru južno od bazilike i u njezinom nartekstu provedena revizijska arheološka iskopavanja, kojima je nedvojbeno dokazano da svih deset grobova, kao i četiri zidane presvođene grobnice pripadaju groblju na redove, koje prethodi izgradnji kako bazilike tako i nartekusa.³ O tome jasno svjedoči ostatak grobne rake tzv. četvrtog groba što ga je Marun istražio, koji pripada istom sloju kao i sedmi, a nalazi se ispod temelja južne prostorije nartekusa, a još više činjenica da su sve zidane grobnice starije od crkve. Na to upućuje i njihova orijentacija: one se ravnaju u pravcu zapad-istok i zakrivljene su u odnosu na zidove crkve i nartekusa.

Svi autori koji su razmatrali predmete iz spomenutih biskupijskih grobova, pa tako i ostruge iz sedmog groba, ukazivali su na njihovo franačko podrijetlo, navodeći analogije s područja Karolinškog Carstva. Z. Vinski i D. Jelovina smatraju da je riječ o importiranim primjercima.⁴ U. Giesler uvrštava sedmi grob u

¹ Radić 1896C, str. 143

² Radić 1895; Radić 1896A; Radić 1896B; Radić 1896C; Radić 1897A, Vinski 1970; Giesler 1974; Jelovina 1976; Vinski 1977-1978; Werner 1978-1979; Vinski 1981; Jelovina 1986; Milošević 2000.

³ Revizijska iskopavanja na prostoru južno od bazilike i u njezinom nartekstu proveo je 2000. god. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika pod vodstvom Lj. Gudelja.

⁴ Vinski 1970, str. 143; Jelovina 1986, str. 7-13

svoj horizont Biskupija-Crkvina ističući karolinške komponente nalaza: zakovice, spiralne vitice, tauširanje, narebrene pređice, pločaste završetke krakova i oblike jezičaca, petlji i kopči zastupljene u ostružnim garniturama.⁵ U posljednje vrijeme ovim se ostrugama detaljnije pozabavio A. Milošević, koji s obzirom na tehniku ukrašavanja upozorava na pojedine starije primjerke s bajuvarskog i langobardskog područja.⁶ Na tragu Gieslerove on upućuje i na tipološki srodne ostruge iz Barlebena u porječju Elbe, sjeverno od Magdeburga. Potonjima se mogu pridružiti i ostruge iz Welbslebena. Jedne i druge datiraju s kraja 8. stoljeća. No navedene ostruge nizom se detalja razlikuju od primjeraka iz sedmoga biskupijskog groba; načinjene su od bronce, ukras u obliku spiralnih vitica izveden je u tehnici rovašenja, krakovi im završavaju narebrenim ušicama, a garniture sadržavaju jezičce sa završetkom u obliku pupoljka.

Najznačajniju paralelu ostrugama iz sedmoga groba ipak ne pronalazim na području Karolinškog Carstva, nego u Slovačkoj, što je u domaćoj arheološkoj literaturi ostalo posve nezapaženo. Riječ je o paru ostruga iz groba 1205 na plemićkom burgu Ducové, smještenom u dolini Vache, sjeverno od Piešť'anya u Slovačkoj.⁷ Te su ostruge također željezne i ukrašene tauširanim spiralnim viticama, te motivom stabla života i grčkim križevima (T. II). Krakovi im, sukladno biskupijskim primjercima, završavaju pločicama s četiri para zakovica, a ostružne garniture sadržavaju istovjetno ukrašene jezičce U-oblika i ovalne petlje. Uz ostruge je otkriven i propelerski okov kasnoavarske pojasne garniture, što je značajno pri kronološkom opredjeljivanju groba. Grob 1205 dio je maloga groblja s ukupno 17 grobova, smještenog na južnom platou burga Ducové u blizini kamene rotunde s apsidom u obliku potkove (T. III). Groblje se nije razvilo oko crkve, već je od nje izrazito odijeljeno. Daljnju sličnost sa situacijom u Biskupiji pronalazim u okolnostima otkrića; spomenuti je grob pronađen uz osam u nizu poredanih muških grobova s ostrugama i pripadajućim ostružnim garniturama. Preostali ženski i dječji grobovi sadržavali su luksuzni zlatni i pozlaćeni nakit. Prema A. Ruttkayu dvorac na burgu Ducové postojao je od sredine 9. do sredine 10. stoljeća, a groblje je opredijelio u velikomoravsko vrijeme, odnosno u drugu polovinu 9. stoljeća. Tu dataciju smatram prekasnom, na što je već upozorila M. Schulze-Dörrlam, ispravno ustvrdivši da se pri vremenskom opredjeljivanju mora uzeti u obzir da je u grobu 1205 pronađen i propelerski okov kasnoavarske pojasne garniture, te početak ukapanja svakako prethodi velikomoravskom vremenu i vjerojatno pada već u prvu trećinu 9. st., odnosno u doba vladavine kneza Pribine.⁸ Autorica ukazuje i na srodnost s različitim tipovima ostruga horizonta Biskupija-Crkvina, a osobito s onima iz sedmoga biskupijskog groba te naglašava kako oba para imaju trn s uskom cilindričnom bazom i dužim zašiljenim vrškom, te pripadaju maloj skupini ostruga s tauširanom vitičastom ornamentikom. Te ostruge više nemaju garniture sa zoomorfnim ili pupoljkastim jezičcima i petljama nego isključivo s polukružnim jezičcima i ovalnim petljama. U istu skupinu mogu se uvrstiti još ostruge iz Meiningena u Henfstädtu u Njemačkoj i, što je osobito zanimljivo, pozlaćene ostruge iz groba u Sultanovićima kod Bugojna s garniturama koje sadržavaju polukružne jezičce i ovalne petlje.⁹ Premda su okolnosti otkrića ostruga iz Sultanovića također nejasne, zabilježeno je da su pronađene uz pokojnika ukopanog u drvenom lijesu, jednako kao i u slučaju svih 10 grobova južno od bazilike na Crkvini. Ostaci drvenog lijesa registrirani su i unutar zidane presvođene grobnice ispod južnog broda bazilike s nalazom luksuznih dječjih ostruga ukrašenih cizeliranim rozetama.

Osim ostruga u sedmom je grobu pronađen i jedan pojasni okov. Prema Marunovu navodu, uz pojas mrtvaca otkrivena su *dva valjkasto savijena komada srebrne pločice urešene popriečnim plitkim žlibovima*.¹⁰ Spomenuti predmet nikad nije bio publiciran, a danas je izgubljen. Pišući, pak, o nalazima iz jednoga groba na Popovića Dolovima u Biskupiji, Marun kaže: *Osobite pažnje je vrijedan jedan predmet našast oko pojasa prvomu mrtvacu a sasma je sličan veličinom i izradbom, onomu što je našast uz mrtvaca na Velikoj Crkvini - rim. kat. groblje u Biskupiji, gdje i željezne ostruge sa srebrom izvezene, samo ovaj je iz mjedi a onaj srebreno-(olovni). Dug je mm. 35 a promjera mm. 7*.¹¹ Ovo sve navodim stoga što je vrlo vjerojatno da jedan brončani cjevasti okov, koji je u inventaru MHAS-a krivo zaveden kao nalaz s

⁵ Giesler 1974, str. 540

⁶ Milošević 2000, str. 122

⁷ Ruttkay 1975; Ruttkay 1978, str. 31, sl. 14; Hanuliak 2004, T. XXXIII, 10-14.

⁸ Schulze-Dörrlam 1995, str. 563

⁹ HiK (katalog) 2000, str. 341-342, IV. 245a-b

¹⁰ Radić 1896C, str. 146; Marun 1998, str. 44-45

¹¹ Marun 1998, str. 174

Vukovića mosta u Koljanima, potječe zapravo iz groba na Dolovima iz citirane Marunove bilješke.¹² Budući da ovaj potonji Marun izravno navodi kao analogiju predmetu iz sedmoga groba, može se s velikom vjerojatnošću pretpostaviti da je riječ o tzv. cjevastom okovu. Cjevasti okovi vjerojatno su ojačavali uži završetak kožnog ili platnenog remena, koji se pri zakopčavanju provlačio kroz pređicu. Dosad su pronađeni u grobu 312 na Ždrijcu u Ninu,¹³ grobu 13 na Razbojinama u Kašiću,¹⁴ grobu 1 na položaju Vukovića mosta u Koljanima,¹⁵ grobu 165 na Begovači u Biljanima Donjim,¹⁶ grobu 168 uz crkvu sv. Križa u Ninu,¹⁷ u spomenutom grobu na položaju Popovića dolova u Biskupiji,¹⁸ te u grobu u Jasenskom kraj Sinja.¹⁹ Jedan takav okov, vjerojatno iz prije uništenoga groba, otkriven je nedavno prilikom revizijskih istraživanja, unutar recentnog nasipa u narteksu bazilike na Crkvini u Biskupiji.²⁰

Svi okovi bili su načinjeni od ulomka lima povijenog u cjevčicu, ali tako da se krajevi ne dodiruju, pa po sredini imaju otvor. Biskupijski, ždrijački i ninski okov su brončani, a ostali su bili načinjeni od željeza. Za izgubljeni primjerak iz sedmoga groba navodi se da je bio od srebra. Ždrijački, koljanski, ninski i svi biskupijski primjerci ukrašeni su kanelurama, dok je preostalima površina glatka.

Na ove se nalaze dosad osvrnuo jedino A. Milošević, koji ih je usporedio sa sličnim okovima pronađenima na području velikomoravske države, gdje se vezuju uz franački import, a budući da je i u nas većina tih predmeta otkrivena uz nalaze franačke provenijencije, zaključio je da njihovu pojavu treba dovesti u vezu s početkom znatnijih franačkih utjecaja.²¹

S područja Morvske poznati su, zapravo, slični narebreni brončani cjevasti okovi iz grobova 156/49 i 182/49 u Starem Městu.²² Ponajprije zbog oblika kopče iz groba 156/49 Hrubý je smatrao da je riječ o predmetima nastalim na rimskoprovincijalnoj tradiciji, pa je u skladu s takvim zaključkom ukazao na slične primjerke kopči i cjevastih okova, koji su vremenski znatno stariji od nalaza iz spomenutoga moravskog groba. Taj se grob, premda u stratigrafskom smislu jedan od najstarijih, s obzirom na ostali inventar ne može datirati ranije od prve polovice 9. stoljeća. Koljanski, dva biskupijska i ždrijački cjevasti okovi potječu iz muških grobova s brojnim drugim nalazima franačke provenijencije, pa bi se njihova pojava doista mogla protumačiti znatnijim franačkim utjecajem na prijelazu 8. u 9. stoljeće. To uostalom potvrđuje i nalaz sličnoga kaneliranog okova od srebrnog lima iz groba M 106 uz crkvu sv. Dionizija u Esslingenu datiranog u drugu polovinu 8. stoljeća.²³ Slični primjerci iz Nina i s Popovića dolova u Biskupiji, međutim, ne potječu iz grobova s inventarom franačke provenijencije. Isto vrijedi i za željezne neukrašene primjerke iz groba 165 na Begovači, a osobito one iz Jasenskog i Razbojina. Potonjima analogije pronalazim u identičnom željeznom primjerku iz groba 181 na Greblju u Kninu otkrivenom uz ranobizantsku pojasnu kopču 7. stoljeća,²⁴ te u olovnoj cjevčici iz groba 4 na Sv. Pavelu nad Vrtovinom iznad Vipavske doline, koji je datiran u 7.-8. st., a bio je ukopan u ruševine kasnoantičkog zida, te sadržavao još željezno šilo i strjelicu oblika "lastin rep".²⁵

U svjetlu iznesenih činjenica vjerojatno je pretpostaviti da cjevasti okovi nastaju na osnovi rimskih, odnosno kasnoantičkih predložaka, a to se odnosi i na one koji su se u grobovima mogli pojaviti kao rezultat franačkih utjecaja. Međutim, ovaj tip okova na našem je području poznat otprije, u nošnji kasnoantičkih žitelja Dalmacije, o čemu svjedoči upravo primjerak s Greblja u Kninu pa smatram da sve takve nalaze ne treba dovoditi u vezu s franačkim importom. U slučaju sedmoga groba, s obzirom na ostruge,

¹² HiK (katalog) 2000, str. 239-240, IV. 104

¹³ Belošević 1980, T. XXVI, 25

¹⁴ Jelovina 1968, T. III, 6

¹⁵ Radić 1897B, str. 103

¹⁶ Jelovina/Vrsalović 1981, T. IX, 165

¹⁷ Belošević 1999, T. XXXVI, 4

¹⁸ HiK (katalog) 2000, str. 239-240, IV. 104

¹⁹ Milošević 1984, str. 199, sl. 20, d

²⁰ HiK (katalog) 2000, str. 228, IV. 56

²¹ Milošević 1984, str. 208-209

²² Hrubý 1955, str. 196-202

²³ Stein 1966, str. 378-379, sl. 1, 5

²⁴ Simoni 1991, T. XXII, 4-5

²⁵ Istra 1995, str. 51, sl. 34

ipak je vjerojatnije nalaz cjevastog okova vezati uz znatnije franačke utjecaje krajem 8. i početkom 9. stoljeća.

Već sam napomenula da je u grobu 1205 na burgu Ducové uz ostruge pronađen tzv. propelerski okov kasnoavarske pojasne garniture.²⁶ Premda je poznato da sa Crkvine u Biskupiji potječe veći broj kasnoavarskih pojasnih okova i jezičaca, manje je poznato da su četiri takva primjerka otkrivena u slojevima zemlje ispod narteksa bazilike, te se može pretpostaviti da, jednako kao i nedavno pronađeni cjevasti okov, potječu iz nekog od uništenih ili nepotpuno istraženih grobova. Riječ je o dva brončana glatka srcolika neukrašena okova, brončanom jezičcu s ukrasom u obliku stilizirane lozice i brončanom jezičcu s antropomorfnim prikazom (sl. 2).

Na prostoru Karpatske kotline, gdje su nalazi ovog tipa udomaćeni, pojas je simbol moći i socijalnog statusa pojedinca, te ga kao atribut svojega položaja nosi samo osoba visokoga društvenog ugleda u zajednici. Sastoji se od glavnog remena debljine između 3-6 cm, s kojeg vise četiri uža pokrajnja remena. Na završecima glavnog remena nalaze se pojasna kopča i glavni pojasni jezičac, a na krajevima sporednog remenja po jedan manji jezičac. Daljnji ukras pojasa tvori niz okova apliciranih duž glavnoga i pokrajnjeg remenja.²⁷ Osim u Biskupiji slični predmeti registrirani su na većem broju lokaliteta na čitavom prostoru na kojem će se formirati hrvatska kneževina, a u nekoliko slučajeva i kao grobni nalazi.²⁸ Međutim, ni u jednom slučaju nisu pronađene cjelovite pojasne garniture, već njihovi pojedinačni elementi ili više elemenata, koji su pripadali različitim garniturama.

Ono što općenito treba istaknuti kada su u pitanju navedeni nalazi, jest da svi pripadaju krugu tzv. lijevane brončane industrije, karakteristične za područje Karpatske kotline od kraja 7. i tijekom cijelog 8. st., odnosno u razdoblju Drugoga avarskog kaganata. Pod lijevanim brončama podrazumijevaju se metalni dijelovi pojasnih garnitura i metalni ukrasi konjske orme, a o pitanju njihova podrijetla, nastanka i masovne pojave u literaturi su iznesena brojna, često i veoma suprotstavljena mišljenja, koja ovdje neću posebno navoditi.²⁹ No odgovore na spomenuta pitanja svakako treba tražiti u okviru složene problematike međuetničkih, ponajprije avaro-slavenskih kontakata na matičnom području rasprostiranja avaroslavenske kulture.

Svi ti predmeti ukrašeni su biljnom ili životinjskom ornamentikom, katkad i antropomorfnim motivima, a u literaturi je, unatoč nastojanjima pojedinih autora da dokažu kako je riječ o tipično nomadskom stilu, prevladalo mišljenje da se radi o ukrasima u tradiciji istočnomediterranskoga kulturnog kruga, koji su do Karpatske kotline doprli posredstvom bizantske kulture. U tom su smislu osobito značajni zaključci do kojih je, na osnovi iscrpne ikonografske i stilske analize ornamentike i motiva s lijevanih bronci, došao J. Dékan.³⁰

Motiv stilizirane lozice na jednom od biskupijskih jezičaca tipičan je i veoma često zastupan ukras u drugoj polovini 8. stoljeća, te bi se, kako zaključuje K. Simoni, mogao smatrati gotovo prototipom za to vremensko razdoblje.³¹ Stoga navodim samo najbliže paralele iz sjevernog dijela današnje Hrvatske; na isti su način ukrašeni npr. jezičci na pojasnoj garnituri s nalazišta Osijek-Zeleno Polje³² kao i pojedinačni primjerci iz Križevaca³³ i hrvatskog Podunavlja (Vukovar i okolica).³⁴

Jezičac s antropomorfnim prikazom iz narteksa bazilike na Crkvini pribraja se, pak, rijetkoj skupini jezičaca i okova s helenističko-antičkim prikazima s područja mitologije. Najpoznatiji u toj skupini jest pojasni jezičac visoke umjetničke kvalitete iz Edelstala, s prikazom Orfeja i Euridike, zatim jezičci iz Pohořelica i Deberecen-Ondóda, sa scenama iz dionizijskoga kruga, te oni iz Dolní Dunajovica i Pančeva, s

²⁶ Hanuliak 2004, T. XXXIII, 11

²⁷ Čilinská 1981, str. 25-30

²⁸ Vidi tekst A. Piteše u ovom broju Starohrvatske prosvjete.

²⁹ O problematici lijevanih bronci vidi: Dimitrijević 1966; Dekan 1972; Klanica 1972; Čilinská 1981; Daim 2001; Filipec 2002-2003, te rad A. Piteše u ovom broju Starohrvatske prosvjete.

³⁰ Dékan 1972

³¹ Simoni 1986, str. 222

³² HiK (katalog) 2000, str. 94, II, 18

³³ HiK (katalog) 2000, str. 90, II, 12

³⁴ Tomičić 2000, str. 149

motivima iz Heraklovog ciklusa.³⁵ D. Dimitrijević i J. Dékan odbacili su pretpostavku A. Kollautza da je na biskupijskom jezičcu prikazana plesačica usporediva sa ženskim figurama na obrubu jedne koptske tunike, te smatraju da je riječ o Viktoriji s vidljivim gornjim dijelom tijela, s rukama u krilu i glavom lagano okrenutom u stranu.³⁶ Glavu krase vjerojatno dijadema, a iz ramena izrastaju krila. Prikazi ženskih figura iznimno su rijetki: na kružnim okovima iz Hevlína, Mistelbacha i Monoszentjánosa pojavljuje se prikaz Nereide na hipokampu,³⁷ a na jezičcu s nalazišta Praha-Šárka može se prepoznati Hera ili Afrodita.³⁸ Prikazi Viktorije još su rjeđi. Analogiju pronalazimo u jezičcima iz Pančeva na kojima se Viktorija oslanja na štiti dok ispred nje kleči pobijeđeni barbarin, što je veoma čest motiv, preuzet s kovanoga novca.³⁹

Dva glatka sroljika okova pripadaju tipu koji je veoma brojno zastupljen u okviru kasnoavarskih groblja jugozapadne Slovačke, a vrlo su često udruženi s jezičcima ukrašenim sroljicom lozicom. Također je značajno, premda to nije slučaj kod primjeraka iz Biskupije, da su upravo sroljici jezičci često ukrašeni jednim od glavnih motiva stila Blatnica – urezanim palmetama i polupalmetama na punciranoj podlozi.

Pojam “stil Blatnica” u literaturu uvodi J. Eisner, i to prema eponimnom nalazištu Blatnica kraj Martina u Slovačkoj, odakle potječe skupina predmeta, za koju se pretpostavlja da je dio inventara groba nekog slavenskog odličnika iz razdoblja oko 800. godine, a sastoji se od raskošnoga karolinškog mača s garniturom, kasnoavarskih lijevanih okova i okova konjske orme, navodno domaće provenijencije. Nakon sličnih otkrića na području Moravske, osobito u Mikulčicama, J. Poulík 1963. godine čitavu tu skupinu nalaza definira kao Blatnica-Mikulčice horizont.⁴⁰ U daljnjoj razradi kronologije za moravsko-slovački prostor D. Bialekova 1980. god. dijeli spomenuti horizont u dvije faze. Stariju fazu, koja vremenski obuhvaća zadnje desetljeće 8. i početna desetljeća 9. stoljeća, karakterizira kolanje postavarskih lijevanih proizvoda (kao prežitak, a ne kao potpuni stil), te pojava pojedinih predmeta umjetničkog obrta iz kruga inzularnog stila i ranokarolinški import. Ta je faza, što je više zapaženo u stranoj no u domaćoj arheološkoj literaturi, vremenski sukladna i djelomično srodna s ranim horizontom Biskupija-Crkvina.⁴¹ Uz Blatnicu se vezuju još dva značajna nalaza; ostava iz Nagyszentmiklosa⁴² i skupina predmeta iz Brestovca kraj Požege.⁴³ Kao poveznica svih triju nalaza, najznačajniji je onaj iz Brestovca, koji je s Blatnicom srodan zbog zajedničke pojave postavarskih i ranokarolinških elemenata, a stilski veoma blizak Nagyszentmiklosu. Blatnički stil, koji se naslućuje već u kasnom horizontu avaroslavenskih groblja, odlikuju pojedine nove i u tom krugu dotad nepoznate tehnike izrade i ukrašavanja, kao i nova specifična ornamentika. Sve je veći broj predmeta izrađenih u tehnici prolamanja. Može se zamijetiti i to da se nakon lijevanja mnogi predmeti cizeliraju, a podloga im se obrađuje punciranjem tako da ukrasni motiv izlazi u negativu. Također je veoma često pozlaćivanje. Na lijevanim se bronzama pojavljuju kasnoantički motivi povezani s mediteranskim prostorom, koji su uobičajeni u široj bizantskoj sferi, poput antropomorfnih prikaza isključivo s područja mitologije, te vladarskih portreta, cirkuskih scena ili pak životinja smještenih unutar vitičastih medaljona. Katkad su ti prikazi obrubljeni zrnatim nizom. Polako nestaju motivi stilizirane lozice i vitice, a zapaža se nova vegetabilna dekoracija, u kojoj se ističu palmete i polupalmete, ljuskasti listovi i ljiljani. Premda izrasla na helenističkoj osnovi, ta je dekoracija, smatra se, orijentalnog podrijetla i ima predloške u post-sasanidskoj i ranoislamskoj umjetnosti. Ona nije karakteristična samo za lijevane bronce nego općenito za umjetničke tvorevine blatničkoga horizonta poput posuđa iz spomenute ostave iz Nagyszentmiklosa. Rasprostranjenost predmeta ukrašenih u stilu Blatnica-Nagyszentmiklos-Brestovac ne poklapa se s granicama Drugog avarskog kaganata, već nalaze koji odaju pripadnost tom horizontu pronalazimo zapadnije, sjevernije i južnije od naznačenog prostora, pretežito među Slavenima.

Stoga se može ustvrditi da biskupijski jezičci i okovi vremenski pripadaju kasnom horizontu avaroslavenskih groblja ili, pak, specifičnoj skupini nalaza obilježenih stilom Blatnica. Njihova prisutnost na

³⁵ Dékan 1972, str. 408, sl. 114, 403, sl. 109, 405, sl. 11, 406, sl. 112, 2, 4

³⁶ Dékan 1972, str. 410; Dimitrijević 1966, str. 61

³⁷ Dékan 1972, str. 402, sl. 107, 1-4, str. 415, sl. 120, 6

³⁸ Dékan 1972, str. 410, sl. 115, 2

³⁹ Dékan 1972, str. 410, sl. 115, 3

⁴⁰ Vidi Bialekova 1980. gdje je navedena i sva starija literatura.

⁴¹ Bialekova 1980, str. 219-220; Galuška 1991, str. 39

⁴² Der Goldenschatz 2002.

⁴³ HiK (katalog) 2000, str. 98, II, 26

području znatno udaljenom od matičnog područja rasprostiranja avaroslavenske kulture, svakako iziskuje posebno objašnjenje. Pojedini pokušaji da se ovi nalazi interpretiraju kao ostavština Avara, koji su, prema zapisima povijesnih izvora, dvjesto godina vladali Dalmacijom, nisu uvjerljivi, osobito ako se ima u vidu da pripadaju kraju 8. ili početku 9. stoljeća, dakle razdoblju franačko-avarskih ratova i vremenu neposredno nakon njihova završetka.⁴⁴

Tumačenje koje predlaže A. Milošević prihvatljivo je barem za dio ovih nalaza. Spomenuti autor smatra, naime, da su ti predmeti zapravo dio plijena zadobivenog u franačko-avarskim sukobima, te posredno svjedoče o potpori koju su Hrvati pružili Francima u konačnom slamanju avarske države.⁴⁵ No moguća su i drugačija objašnjenja, a u tom su smislu osobito zanimljivi zaključci K. Filipca.⁴⁶ On najprije ukazuje na rezultate Ę. Garam, koja je, kartirajući avaroslavenska groblja s tzv. velikim falerama, nastojala utvrditi granicu Avara u kasno doba. Na osnovi tih nalaza južna granica protezala bi se otprilike linijom Zalakomár – Kaposvár – Toponár – Kőlked – Bačka Palanka – Čelarevo, a Filipec smatra da se ovim nalazištima može pridodati i groblje Privlaka – Gole njive u istočnoj Slavoniji, te upozorava na činjenicu da su pojedini kasnoavarski nalazi registrirani i izvan te granice, daleko na jugu i zapadu, na područjima koja se ne mogu smatrati sastavnim dijelom Drugog avarskog kaganata. Ovi su nalazi najbrojniji na strateški važnim pozicijama uz rijeke Dravu i Savu. Unatoč tome što je u najvećoj mjeri riječ o pojedinačnim predmetima ili onima s nepotpuno istraženih nalazišta, može se ustvrditi da pripadaju samom kraju 8. ili ranom 9. stoljeću, a njihovim se nositeljima uz one Avare koji su poslije 796. god. prešli u franačku službu, mogu smatrati i Slaveni. Također treba uočiti da se na pojedinima od ovih nalazišta zajedno pojavljuju kasnoavarski elementi i oružje zapadnog tipa (Prelog-Cirkovljan, Zagreb-Kruga), kao i to da pojedine predmete kasnoavarske provenijencije pronalazimo pojedinačno u okviru grobalja, koja treba pripisati Slavenima, a ne Avarima (Velika Gorica). Kada se spomenutim nalazima pribroje oni blatničkoga tipa te oni ranokarolinške provenijencije, ocrta se teritorij vazalne slavenske kneževine, koju će franački izvori spomenuti u vrijeme Ljudevita Posavskog. Filipec zaključuje da spomenuta nalazišta i nalazi djelomice pripadaju generaciji koja prethodi onoj koja god. 818. podiže ustanak protiv vrhovne franačke vlasti, a djelomice su i istovremeni njemu.

Imajući u vidu iznesene činjenice, može se pretpostaviti da je dio nalaza kasnoavarske provenijencije dospio na područje hrvatske kneževine upravo tijekom pobune Ljudevita Posavskog. Poznato je, naime, da se potonji 819. god. sukobio s hrvatskim knezom Bornom i opustošio njegovu kneževinu. Međutim, Bornini su mu ljudi u iznenadnim prepadima nanijeli teške gubitke, pa se u izvorima spominje čak 3000 ubijenih vojnika i 300 otetih konja. Prigodom tih prepada pojedinci, koji su u njima sudjelovali, mogli su doći u posjed spomenutih predmeta ili ih uzeti kao plijen od zarobljenih ili ubijenih Ljudevitovih ljudi.

Na kraju, treba istaknuti da potpuna srodnost ostruga iz groba 7 i onih iz groba 1205 na burgu Ducové, slične okolnosti otkrića jednoga i drugog groba na položajima gdje će se formirati značajna središta obiju ranoslavenskih kneževina i neosporno, unutar grobova vladajućeg sloja, te zajednička pojava predmeta kasnoavarske i ranokarolinške provenijencije kao odlika Blatnica-Mikulčice horizonta, jasno upućuju na vrijeme završnog 8. i početnog 9. stoljeća. Ne treba zaboraviti ni već naglašenu činjenicu kako je nedavnim revizijskim iskopavanjima dokazano da svi biskupijski grobovi, pa tako i zidane svodene grobnice, pripadaju groblju na redove, koje prethodi podizanju bazilike na Crkvini u Biskupiji. Stoga se može zaključiti da je cijeli horizont Biskupija-Crkvina vremenski sukladan horizontu Blatnica-Mikulčice, odnosno zadnjoj trećini 8. i prvoj trećini 9. stoljeća. Takvo vremensko opredjeljivanje, međutim, otvara pitanje izgradnje bazilike na Crkvini. Starija arheološka literatura smatrala je grobnice otkrivene ispod arhitekture ukopima unutar crkve, koji su iz mlađeg vremena i zajedno s dva sarkofaga otkrivena u bočnim prostorijama narteksa pripadaju mauzoleju neke hrvatske vladarske obitelji iz 9. stoljeća.⁴⁷ U posljednje vrijeme A. Milošević ponudio je nekoliko različitih i međusobno nepodudarnih interpretacija nastanka i razvoja ranosrednjovjekovnog i sakralnog kompleksa na Crkvini u Biskupiji.⁴⁸ Najuvjerljivije je

⁴⁴ Kovačević 1966

⁴⁵ Milošević 2000, str. 128

⁴⁶ Filipec 2002-2003

⁴⁷ Vinski 1965; Vinski 1981; Jelovina 1986.

⁴⁸ Milošević 2000; Milošević 2002A; Milošević 2002B.

prvo tumačenje, prema kojem se crkva podiže u zadnjim desetljećima prve polovine 9. stoljeća, a mjesto je izabrano upravo zbog grobova o kojima je riječ, pa je crkva ujedno spomen na poganske pretke, a u funkcionalnom smislu i objekt njihova naknadnog formalnog pokrštenja.⁴⁹

Nejasan, međutim, ostaje položaj dvaju sarkofaga otkrivenih u bočnim prostorijama narteksa, odnosno ne zna se je li riječ o ukopima unutar već postojeće crkve ili i oni pripadaju sloju grobova koji prethodi njezinu podizanju. Oba su sarkofaga načinjena od antičkih spolija. Sarkofag u sjevernoj prostoriji načinjen je od ulomka rimskog arhitrava, a na poklopcu ima urezan latinski križ.⁵⁰ Manje su poznate okolnosti otkrića sarkofaga u južnoj prostoriji narteksa. Opisujući radove u spomenutoj prostoriji, Marun kaže da je uz južni zid bila otkrivena *mrtvačka kapela sa dvije celije* načinjena od rimskih spolija. Prolaz (prag vrata) između dvaju odjeljaka te "kapele" bio je načinjen od naopako okrenutog lica ploče mramornog sarkofaga. Riječ je o ulomcima sarkofaga s prikazom Amazonomahije, koji je publiciran u prvom broju *Starohrvatske prosvjete*.⁵¹ Jedan je odjeljak bio prazan, a u drugom je otkriven oštećen sarkofag bez poklopca sekundarno uporabljen u kasnom srednjem vijeku.⁵² Budući da su prvotno sahranjenoj pokojnici u tom sarkofagu navodno pripadale luksuzne jednogodne sljepoočničarke, spomenuti ukop vremenski se ne bi mogao opredijeliti ranije od druge polovine 9. stoljeća. To bi odgovaralo dataciji muškoga groba u sarkofagu u sjevernoj prostoriji narteksa, koju je u svom prvom radu o biskupijskim grobovima predložio Z. Vinski, u doba kad se smatralo da je izgubljeni novac iz sarkofaga pripadao Baziliju I. (880.-886.), a ne Konstantinu V. Kopronimu. No s obzirom na srodnost ostruga u sarkofagu s onima otkrivenim u dvjema zidanim svođenim grobnicama, koje su nedvojbeno starije od crkve i u istom sloju s grobovima u običnim rakama i drvenim ljesovima, mora se pretpostaviti da su sva tri groba ukopana u kraćem vremenskom razdoblju, a imajući u vidu gore navedene okolnosti, vjerojatnije je da se radi o prvoj polovini 9. stoljeća. Da luksuzne ostruge poput biskupijskih primjeraka iz svođenih grobnica i sarkofaga mogu pripadati ranom 9. stoljeću, dokazuje i novi podatak, koji ovdje prvi put donosim. Riječ je o paru luksuznih pozlaćenih ostruga, koje su u dosadašnjoj literaturi krivo pripisivane Crkvini u Biskupiji, a smatralo se da također pripadaju ukopu u sarkofagu u narteksu bazilike (sl. 3).⁵³ Taj je grob u starijoj literaturi označen kao "kneževski grob mladića".⁵⁴ Spomenute ostruge otkrivene su zapravo na položaju Škorića-Tubića kuća u Morpolachi 1908. godine.⁵⁵ Riječ je o ukopu izvršenom u običnoj zemljanoj raci, a uz noge pokojnika osim ostruga pronađena je i čitava keramička posuda. Odmah do toga groba otkriven je još jedan sličan grob s parom željeznih ranokarolinških ostruga i mačem posebnog tipa 1, pa se i u ovom slučaju može pretpostaviti da između obaju ukopa nema većega vremenskog razmaka.⁵⁶ Riječ je o običnom groblju na redove s poganskim značajkama pokapanja, koje se vremenski može opredijeliti u prijelaz 8. na 9. stoljeće. Za vremensko opredjeljivanje pozlaćenih ostruga iz Morpolache značajna je činjenica da je u susjednom grobu otkriven mač posebnog tipa 1. Ovi mačevi proizvod su franačkih oružarskih radionica u Porajnju tijekom druge polovine 8. stoljeća. Izrađuju se i u uporabi su isključivo u 8. stoljeću i samo katkad još početkom 9., a razvijaju se na osnovi uzora kasnomerovinškog vremena. Stoga se i grobovi iz Morpolache mogu opredijeliti najkasnije u prvu trećinu 9. stoljeća, što dodatno podupire dataciju biskupijskih primjeraka u ranije 9. stoljeće, a ne treba zaboraviti ni već spominjani par luksuznih ostruga iz Sultanovića koje sam navela kao paralelu ostrugama iz biskupijskoga groba 7.

⁴⁹ Milošević 2000, 123-125.

⁵⁰ Radić 1896B, str. 72-73

⁵¹ PatschiMarun 1895, str. 98

⁵² Radić 1897C, str. 116-117, sl. na str. 113

⁵³ HiK (katalog), str. 226-227, IV.54. Na podatku zahvaljujem kolegi M. Zekanu.

⁵⁴ Jelovina 1986, str. 22-23

⁵⁵ Marun 1998, str. 163-164

⁵⁶ HiK (katalog), str. 284-285, IV, 178; IV, 179

SKRAĆENICE

AI	Archaeologia Iugoslavica (Beograd)
BS	Balcanoslavica (Beograd)
HiK	Hrvati i Karolinzi
RFFZd	Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru
Slov. Arch	Slovenská Archeológia (Bratislava)
VAMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu

LITERATURA

Belošević 1980

J. Belošević, *Materijalna kultura Hrvata od 7. do 9. stoljeća*, Zagreb 1980.

Belošević 1999

J. Belošević, *Srednjovjekovno groblje u okolišu crkve Sv. Križa u Ninu*, RFFZd, 37(24)/1998, 1999, 105-154

Bialeková 1980

D. Bialeková, *Slovanské obdobie (Die slawische Zeit)*, Slov. Arch., XXVIII-1/1980, 213-228

Čilinská 1981

Z. Čilinská, *Kov v ranoslovanskom umení*, Ars Slovaca Antiqua, 12, Tatran 1981.

Daim 2001

F. Daim, "Byzantinische" Gürtelgarnituren des 8. Jahrhunderts, *Die Awaren am Rand der byzantinischen Welt*, Monographien aus Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie, 7, Wien 2001.

Dékan 1972

J. Dékan, *Herkunft und Ethnizität der gegossenen Bronzeindustrie des VIII. Jahrhunderts*, Slov Arch., XX-2/1972, 318-452

Der Goldenschatz 2002

Der Goldenschatz von Nagyszentmiklós, Gold der Awaren (katalog izložbe), Budapest 2002.

Dimitrijević 1966

D. Dimitrijević, *Der Fund von Zemun Polje im Lichte der spätawarezeitlichen Problematik*, AI, 7/1966, 53-76

Filipec 2002-2003

K. Filipec, *Kasnoavarski ukrasni okov (falera) u obliku veprove glave iz Siska*, Godišnjak Gradskog muzeja Sisak, III-IV/ 2002.-2003, Sisak 2003, 117-143

Galuška 1991

L. Galuška, *Great Moravia*, The Moravian Museum discovery Series Vol. 4, Brno 1991.

Giesler 1974

U. Giesler, *Datierung und Herleitung der vogelförmigen Riemenzungen*, *Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie*, München 1974, 521-543

Hanuliak 2004

M. Hanuliak, *Velikomoravské pohrebiská, Pochovávanie v 9-10. storočí na území Slovenska*, Nitra 2004.

Hrubý 1955

V. Hrubý, *Staré Město – velkomoravské pohřebiště "Na Valách"*, Praha 1955.

Hrvati i Karolinzi 2000

Hrvati i Karolinzi (Rasprave i vrela), Split 2000.

Hrvati i Karolinzi (Katalog), Split 2000.

Istra 1995

Istra i sjevernojadranski prostor u ranom srednjem vijeku (materijalna kultura od 7. do 11. stoljeća), Monografije i katalogi 4, Pula 1995.

Jelovina 1968

D. Jelovina, *Ranosrednjovjekovna nekropola na "Razbojinama" u selu Kašiću kod Zadra*, SHP, s. III, 10, 1968, 23-52

Jelovina 1976

D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine*, Split 1976.

Jelovina 1986

D. Jelovina, *Mačevi i ostruge karolinškog obilježja u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika*, Split 1986.

Jelovina/Vrsalović 1981

D. Jelovina/D. Vrsalović, *Srednjovjekovno groblje na "Begovači" u selu Biljanima Donjima kod Zadra*, SHP, s. III, 11, 1981, 55-135

Klanica 1972

Z. Klanica, *Zur Frage des Ursprungs der gegossenen Bronzeindustrie des 7.-8. Jh. im Karpathenbecken*, BS 1/1972, 97-105

Kovačević 1966

J. Kovačević, *Avari na Jadranu*, Materijali III, Beograd 1966, 53-81

Marun 1998

L. Marun, *Starinarski dnevници*, Split 1998.

Milošević 1984

A. Milošević, *Novi ranosrednjovjekovni grobni nalazi iz Cetinske krajine*, u: *Cetinska krajina od pret-historije do dolaska Turaka*, Znanstveni skup Sinj, 3-6. VI 1980, Split 1984, 181-218

Milošević 2000

A. Milošević, *Karolinški utjecaji u kneževini Hrvatskoj*, HiK, Rasprave i vrela, Split 2000, 106-139

Milošević 2002 A

A. Milošević, *Crkva Sv. Marije, mauzolej i dvori hrvatskih vladara u Biskupiji kraj Knina*, Kulturno-povijesni vodič 18, Split 2002.

Milošević 2002 B

A. Milošević, *Dvori hrvatskih vladara na Crkvini u Biskupiji kraj Knina*, Zbornik Tomislava Marasovića, Split 2002.

Patsch/Marun 1895

K. Patsch/L. Marun, *Plohozebe sarkofaga (u kninskom muzeju) našaste medj ruševinami bazilike na rimokatoličkom groblju u Biskupiji*, SHP, ser. I, god. I/2, Knin 1895, 97-102

Radić 1895

F. Radić, *Starohrvatski ratni mač*, SHP, ser. I, god. I/4, Knin 1895, 242-247

Radić 1896 A

F. Radić, *Srebrne ostruge i saponi iz staro-hrvatskog groba u biskupskoj bazilici S. Marije u Biskupiji kod Knina*, SHP ser. I, god. II/1, Knin 1896, 5-9

Radić 1896 B

F. Radić, *Grobna raka iz starohrvatske biskupske bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina, i u njoj nađeni mrtvački ostanci*, SHP, ser. I, god. II/2, Knin 1896, 71-86

Radić 1896 C

F. Radić, *Mrtvački ostanci nađeni u prostu grobu na staro-hrv. groblju uz biskupsku baziliku Sv. Marije u Biskupiji kod Knina*, SHP, ser. I, god. II/3, Knin 1896, 143-147

Radić 1897 A

F. Radić, *Mrtvački ostanci iz triju starohrvatskih grobova uz ruševine biskupske bazilike Sv. Marije u Biskupiji kod Knina*, SHP, ser. I, god. III/1, Knin 1897, 31-38

Radić 1897 B

F. Radić, *Mrtvački prilozi nađeni u starohrvatskim grobovima u Koljanima kod Vrlike*, SHP, s. I, 3, 1897, 99

Radić 1897 C

F. Radić, *O najznamenitijim starohrvatskim grobovima na groblju otkrivene biskupske bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina*, SHP, ser. I. god. IV, 3-4

Radić 1898

F. Radić, *Nekoliko kovinskih uresa sa pojasnih kajiša, ostružnog remenje i drugih podveza u nošnji starih Hrvata*, Starohrvatska prosvjeta, godina IV, br. 3 i 4, Knin 1898, 130-134

Radić 1900

F. Radić, *Nekoliko kovinskih uresa sa pojasnih kajiša, ostružnog remenja i s drugih podveza u nošnji starih Hrvata*, Starohrvatska prosvjeta, god. V. sv 1, Knin 1900, 37-39

Rempel 1966

H. Rempel, *Reihengräberfriedhöfe des 8. bis 11. Jahrhunderts*, Berlin 1966.

Ruttikay 1975

A. Ruttikay, *Ducové, Vel'komoravský vel'možský dvorec a včasnostredoveké pohrebisko*, Nitra 1975.

Ruttikay 1978

A. Ruttikay, *Umenie kované z zbraniach*, Ars Slovaca Antiqua 3, Pallas 1978.

Schulze-Dörrlamm 1995

M. Schulze-Dörrlamm, *Bestattungen in den Kirchen Grossmährens und Böhmens während des 9. und 10. Jahrhunderts*, Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz (1993), Mainz 1995, 557-619

Simoni 1986

K. Simoni, *Neobjavljeni okovi i jezičci nakitnog stila Blatnica iz Arheološkog muzeja u Zagrebu*, VAMZ, 3. ser., XIX/1986, 217-228

Simoni 1991

K. Simoni, *Knin-Greblje – Kataloški opis grobova i nalaza*, SHP, s. III, 19/1989, Split 1991, 75-119

Stein 1966

F. Stein, *Kleinfunde des 7. und 8. Jahrhunderts aus der Kirchgrabung Esslingen-St. Dyonisius*, Germania 44, 1966.

Tomičić 2000

Ž. Tomičić, *Arheološka slika ranoga srednjeg vijeka na prostoru međurječja Drave, Dunava i Save*, HiK (Rasprave i vrela), Split 2000, str. 142-161

Vinski 1970

Z. Vinski, *Oružje na području starohrvatske države do godine 1000.*, I međunarodowy kongres arheologii słowiańskiej, Warszawa 14-18 IX 1965, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, 135-158

Vinski 1974

Z. Vinski, *O kasnim bizantskim kopčama i pitanju njihova odnosa s avarskim ukrasnim tvorevinama*, VAMZ, 3. ser, VIII/1974, 57-73

Vinski 1977-1978

Z. Vinski, *Novi ranokarlinški nalazi u Jugoslaviji*, VAMZ, 3. s., X-XI/1977-1978., 143-208

Vinski 1981

Z. Vinski, *O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji*, SHP, s. III, 11, 1981, 9-53

Werner 1978-1979

J. Werner, *Zur Zeitstellung der altkroatischer Grabfunden von Biskupija-Crkvina (Marienkirche)*, Schild von Steier, 15/16 (Festschrift Modrijan), Graz 1978-79, 227-237

Summary

The Seventh Grave and Other Individual Finds from Crkvina in Biskupija near Knin

Key words: Biskupija-Crkvina, graves, spurs, Ducové, Blatnica-Mikulčice horizon.

The so-called seventh grave was discovered on 19 June 1892 during the amateur archaeological dig of Fra Lujko Marun at Crkvina in Biskupija near Knin. It was found four metres south of the basilica, approximately parallel with the last pair of pillars. It was dug in the usual earthen grave and the deceased was lying in a poorly preserved coffin. The grave was later referred to in archaeological literature as the "seventh grave". Alongside the skull, a gold Byzantine solidus of Constantine V Copronymus and Leo IV was found, on his belt was an iron buckle and a silver tubular buckle and next to his legs iron spurs and associated accessories. Of the items found at that time, the silver tubular buckle and loop piece of a spur's fittings and the buckle of a belt are missing today. The seventh grave is one of a total of ten graves which were dug into the earth for burial in a coffin located south of the basilica at Crkvina in Biskupija. These graves and the luxury finds that came from them have been an object of interest from the moment they were discovered at the end of the 19th century until today, which is well known and about which there exists extensive archaeological literature. But the lack of any kind of documentation from the investigations and the unclear circumstances of the discovery have resulted, especially recently, in varying sometimes completely contradictory interpretations as a result of which the picture has become additionally cloudy. This is particularly expressed in the question of the relationship between the graves and architecture.

Namely, it is less well known that a revision of the archaeological dig was conducted in 2000 in the area south of the basilica and in its narthex. In this revision it was shown unambiguously that all ten graves as well as the four stone vaulted tombs belong to a graveyard laid out in rows which pre-date the building of the basilica and narthex. This is clearly evidenced by the remains of the grave hole of the so-called fourth grave researched by Marun which belongs to the same level as the seventh and is located underneath the foundations of the southern part of the narthex, and even more by the fact that all the vaulted tombs are older than the church. Their orientation also points to this: they are laid out in a west-east direction and are out of line when compared to the walls of the church and narthex.

All authors who have considered the artefacts from these Biskupija graves, as well as the spurs from the seventh grave have pointed out their Frankish origin citing analogies with the area of the Carolingian empire. But I do not find the most meaningful parallel with the spurs from the seventh grave in the area of the Carolingian empire but in Slovakia which is totally unremarked upon in domestic archaeological literature. I refer to a pair of spurs from grave 1205 in the noble castle of Ducové in the Váh valley north of Piešťany in Slovakia. Those spurs are also iron and decorated with inlaid spiral scrolls, a motif of the tree of life and Greek crosses. Their legs, similarly to the Biskupija samples, end in little plates with four pairs of rivets and the spurs' accessories consist of similarly decorated strap-ends in a U shape and oval loop pieces. With the spurs was also found a propeller buckle of late Avar belt fittings which is significantly before the chronological determination of the grave. Grave 1205 is part of a small graveyard with a total of 17 graves situated on the southern plateau of Ducové castle near a stone rotunda with a horseshoe apse. It did not grow around the church but is distinctly separate from it. I find a further similarity with the situation in Biskupija in the circumstances of their discovery; the above grave was found along with eight men's graves lined up in a row with spurs and associated spur accessories. The remaining women's and children's graves contained lavish gold and gilt jewellery. According to Alexander Ruttkay, Ducové castle existed from the mid 9th to the mid 10th century and the graveyard originated in the time of Greater Moravia, or in the second half of the 9th century. I consider this dating to be too late which M. Schulze-Dörrlam has already pointed out correctly asserting that in determining its dating it must be taken into account that a propeller buckle of late Avar belt garniture was also found in grave 1205 so the first burials certainly pre-date the Greater Moravian period and probably fall into the first third of the 9th century or into the time of the reign of Duke Pribina. Apart from the spurs, a belt buckle was also found in the seventh grave. The tubular buckles probably strengthened the narrow end of a leather or woven belt which was drawn through the buckle when being fastened.

In grave 1205 in Ducové castle alongside the spurs was also found a so-called propeller buckle of late Avar belt fittings. Although it is well known that a great number of late Avar belt buckles and strap-ends come from Crkvina in Biskupija, it is less well known that four such examples were discovered in the layers of earth underneath the narthex of the basilica and that it can be presumed that they come from one of the destroyed or incompletely investigated graves.

I refer to two smooth bronze heart-shaped undecorated buckles, a bronze strap-end with a decoration in the shape of a stylised vine and a bronze strap-end with an anthropomorphic image. The Biskupija strap-ends and buckles belong chronologically to the late horizon of Avar/Slavic graves or, in fact, to a specific group of finds noted in the style of Blatnica. Their presence in an area significantly distant from the heartland of the widespread Avar/Slavic culture certainly demands a special explanation. Certain attempts to interpret these finds as an inheritance from the Avars, who, according to recorded historical sources, ruled Dalmatia for two centuries, are not convincing, specially when one considers that they belong to the end of the 8th or beginning of the 9th century, that is the period of the Frankish-Avar wars and the time of their immediate aftermath. Part of these artefacts probably represent plunder taken during those wars and thus particularly evidence the support that the Croats provided to the Franks in the final smashing of the Avar empire. But other explanations are also possible and it can be supposed that part of the finds of late Avar origin arrived in the area of the Croatian dukedom during the rebellion of Ljudevit Posavski who came into conflict with Croatian duke Borna in 819 and ravage his dukedom. However, Borna's men in surprise attacks inflicted heavy losses on him and the sources mention as many as 3000 soldiers killed and 300 horses captured. During those attacks, individuals who participated in them may have come into possession of the artefacts in question or taken them as plunder from Ljudevit's dead or captured men. Finally, it should be emphasised that the striking similarity of the spurs from grave 7 with those from grave 1205 at Ducové castle, the similar circumstances of the discovery of both graves in positions where important centres of early Slav dukedoms were to be formed, inside the graves of the ruling class, and the common appearance of artefacts of late Avar and early Carolingian origin as characteristics of the Blatnica-Mikulčice horizon, clearly point to the period from the late 8th to early 9th century.

Nor should we forget the already mentioned fact that it has been shown by the recent revision digs that all the graves as well as the walled vaulted tombs belong to a graveyard set out in rows which pre-dates the construction of the basilica at Crkvina in Biskupija. Therefore it can be concluded that the whole Biskupija-Crkvina horizon is chronologically compatible with the Blatnica-Mikulčice horizon, that is the late third of the 8th and first third of the 9th century. An addition confirmation of this dating is provided by a new piece of information on the origin of a third pair of spurs which until now has been wrongly ascribed to Biskupija-Crkvina in the literature. These spurs were discovered in Morpolača near Benkovac in 1908. They originate from a grave dug in a usual earthen hole and next to the deceased's legs as well as the spurs was found an intact ceramic bowl. Immediately next to this grave another similar grave was discovered with a pair of iron early Carolingian spurs and a sword of Type 1 and so in this case too it may be supposed that there was not a long gap of time between the two burials. It is a question of an ordinary graveyard set out in rows with pagan burial characteristics which can be chronologically determined to the turn of the 8th to the 9th century. For the chronological determination of the gilt spurs from Morpolača it is a significant fact that a Type 1 sword was discovered in the neighbouring grave. These swords were manufactured by Frankish weapons workshops on the Rhine during the second half or late 8th century. They were produced and in use exclusively in the 8th and occasionally still at the beginning of the 9th century and were developed on the basis of examples from late Merovingian times. Therefore the graves from Morpolača can also be dated from the first third of the 9th century at the latest which lends additional weight to the dating of the Biskupija examples.

Translation: Nicholas Philip Saywell

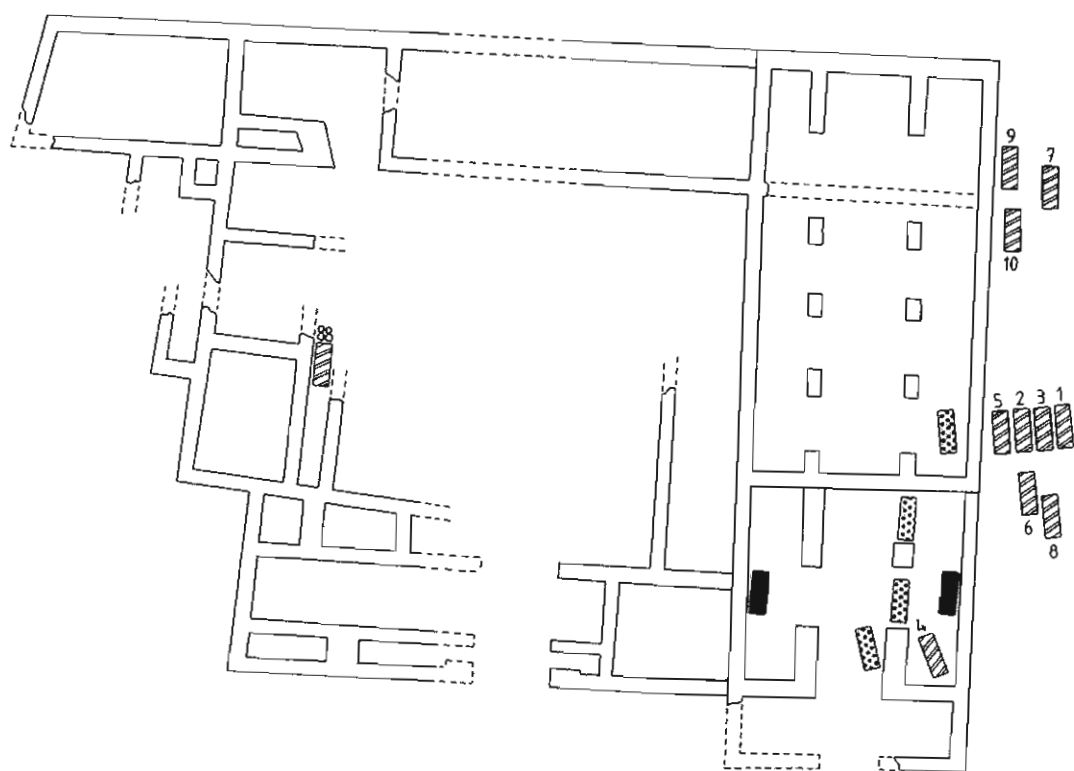
Sl. 1. Grob 7 sa Crkvine u Biskupiji (foto: Z. Alajbeg)

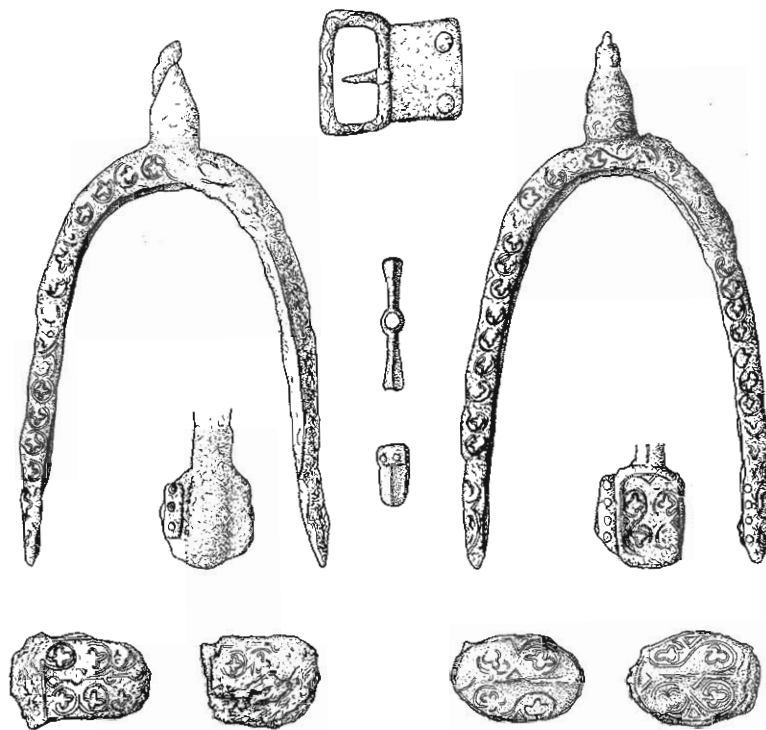
Sl. 2. Kasnoavarski pojasni jezičci i okovi iz narteksa na Crkvini (foto: Z. Alajbeg)

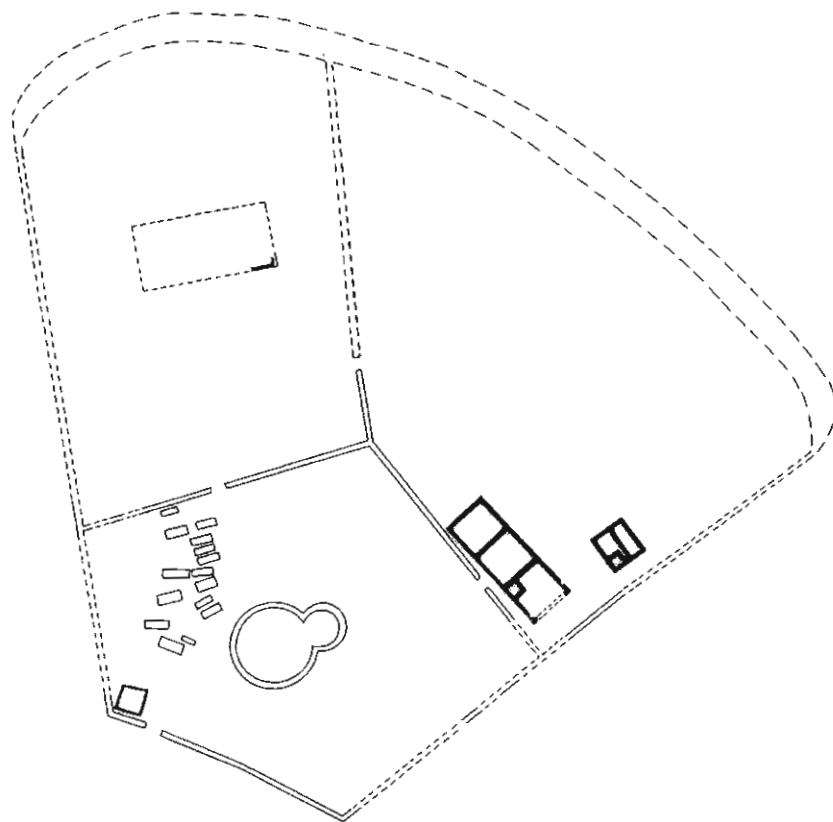
Sl. 3. Ostruge iz Morpolače (foto: Z. Alajbeg)

T. 1 Položaj grobova na Crkvini u Biskupiji (crtež: M. Marković)

T. II Ostruge iz groba 1205 na burgu Ducové (crtič: M. Marković)

T. III Crkva i groblje na burgu Ducové (crtič: M. Marković)